

dr hab. Maria Marta Urlińska, prof. UIK
Wydział Pedagogiczny
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Kariny Sabiny Gnat
pt. „*Upodmiotowienie ucznia w kontekście protestanckiej edukacji
religijnej na Śląsku Cieszyńskim*”

napisanej pod kierunkiem naukowym
dr hab. Anieli Różańskiej, prof. UŚ oraz dr Katarzyny Jas-Liszok
na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Cieszyn 2024

362 strony (w tym: 336 stron tekstu zasadniczego plus bibliografia z netografią i aneks)

Zgodnie z Uchwałą Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego z dnia 11. czerwca 2024 roku, przyjąłm do recenzji pracę Pani mgr Kariny Sabiny Gnat. Zapoznałem się z przesłaną mi rozprawą doktorską, w efekcie analizy warstwy merytorycznej i metodologicznej **bardzo pozytywnie oceniam wartość podjętej problematyki i jej realizację**, stąd od tego typu twierdzenia rozpoczynam pisanie recenzji.

Żyjemy w świecie wartości i w oparciu o nie codziennie podejmujemy niejednokrotnie bardzo istotne decyzje. Dokonanie wyboru konkretnej hierarchii wartości, definiuje nas jako osoby, wyraża naszą moralność i duchowość, skłania także do poszukiwania wartości najwyższych i absolutnych. Znaczenie wartości w życiu i rozwoju każdej osoby, kształtowaniu jej tożsamości, a także w tworzeniu społeczeństwa i jego kultury, wskazuje na potrzebę pogłębionej refleksji nad tą problematyką i odważnego zaangażowania wychowawczego, szczególnie podmiotów edukacyjnych. Dla nauk pedagogicznych, zajmujących się kształceniem i wychowaniem człowieka, kluczowym problemem staje się pytanie: *jakie wartości powinno się preferować w życiu i dlaczego właśnie te? jakimi drogami docierać z przekazem, by uzyskać jak najlepszy efekt tego działania?* Pytania te posiadają głęboki sens wychowawczy i dotyczą problemu o charakterze egzystencjalnym. Zawiera się w nich bowiem także pytanie o to, jak żyć godnie i ku czemu zmierzać w życiu, co jest w nim najważniejsze, a co drugorzędne czy wręcz niepożądane i szkodliwe.

Jesteśmy świadkami głębokich przeobrażeń społeczno-politycznych, dzięki którym można w sposób jawny i jednoznaczny opowiadać się za wartościami, głoszonymi i uznawanymi przez różne orientacje czy koncepcje filozoficzne oraz wyznania religijne. Owe przemiany cywilizacyjne domagają się jednak nowego, integralnego spojrzenia na człowieka i świat wartości przez niego uznawany. Chodzi o to, aby w procesie wychowania nadać wszelkim, godnym uznania wymogom społecznym, normom, zasadom czy wzorom postępowania rangę wartości nie tylko pożądanym, lecz także rangę wartości, którym człowiek dobrowolnie ulega i z którymi się identyfikuje, a z czasem - w wyniku procesu internalizacji - uważa je za część składową swych zachowań i postaw w życiu codziennym. Zatem ważne w tej sytuacji staje się pytanie o to, *na ile jesteśmy wolni w swych wyborach i gotowi na nie, na ile przygotowani do tego procesu przez dorosłych, na ile młodzi czyją się przez nich podmiotowo traktowani, na ile są oni refleksyjni i świadomi możliwości kształtowania siebie?*

Nie sposób nie wskazać, jaką rolę w tym procesie może odegrać dobra edukacja, w tym szczególnie religijna, wprowadzająca młodego człowieka w świat wartości. Dzisiaj w dyskursie publicznym obecna jest dyskusja na temat edukacji religijnej dzieci i młodzieży prowadzonej w szkole i poza nią. Nie lekceważąc problematyki wprowadzania kolejnych pokoleń w świat wartości, należy zatrzymać się na sposobie przekonania młodych, że są podmiotem refleksyjnym i świadomym kreowania własnej tożsamości z pomocą innych podmiotów edukacyjnych. Mając na względzie wagę przygotowania młodego człowieka do wejścia w świat dokonywania koniecznych wyborów, nie sposób nie docenić wartości problematyki podjętej w dysertacji przez mgr Karinę Sabinę Gnat.

***

Przedłożona mi do oceny praca składa się ze wstępu i siedmiu rozdziałów: z części teoretycznej (trzy pierwsze rozdziały), metodologicznej (rozdział czwarty) oraz z empirycznej (trzy ostatnie rozdziały). Pracę zamyka zakończenie, dołączona została bibliografia z netografią oraz aneks z dwoma załącznikami. Rozprawa ma konstrukcję poprawną, strukturę można określić jako typową dla prac o charakterze empirycznym, posiada ona wszystkie elementy - od teoretycznej wykładni (86 stron tekstu) przez metodologiczny wywód (119 stron tekstu) do zaprezentowania wyników własnych poszukiwań badawczych z ich dyskusją (216 stron tekstu). Niczego zatem w niej nie brakuje, również proporcje pomiędzy kolejnymi rozdziałami są zachowane, to jest pewna zamknięta całość. Praca jest napisana bardzo starannie, Autorka posługuje się poprawną polszczyzną, pod względem edytorskim tekst jest opracowany z dużym znanstwem i zachowaniem obowiązujących reguł, z dobrym powołaniem się na materiał

źródłowy. Narracja jest prowadzona wartkim, dojrzałym, w pełni komunikatywnym językiem naukowym. Ta obszerna rozprawa w żadnym fragmencie nie jest ani przewlekła, ani nużąca. Przeciwnie, spójna, świadomie skomponowana narracja oraz precyzja myśli świadczą o dużej erudycji Autorki i Jej dyscyplinie intelektualnej. Jest to bardzo ciekawe studium teoretyczno-empiryczne, ukazujące kompetencję warsztatową i merytoryczną mgr Kariny Sabiny Gnat.

***

Autorka dobrze konceptualizuje swój projekt badawczy, jasno formułując temat badania, wypracowując pojęciowe i teoretyczne ujęcie badanego zjawiska, prezentując obszar wiedzy, który w trakcie prowadzenia badań był pogłębiany i rozbudowywany. Zainspirowana zagadnieniem kształtowania się podmiotowości człowieka, sięgnęła po horyzont aksjologiczny obecny w protestanckiej edukacji religijnej. Sama będąc pedagogiem religii oraz etyki, a zarazem wychowawcą dzieci i młodzieży, stawia siebie w miejscu refleksji i naukowych poszukiwań podmiotowości w edukacji religijnej. Przebija się Jej rozumienie podmiotowości człowieka i jej znaczenia dla osobistej odpowiedzialności za to, w jaki sposób kreuje swoją aksjologiczną rzeczywistość. Poszukiwania swoje Pani Karina Gnat nakierowała na działania pedagogiczne w zakresie edukacji religijnej, stawiając pytanie o to, *jak dalece uczeń, jako młody człowiek, w swojej indywidualności, staje się i jest podmiotem tejże edukacji, czy współczesna pedagogia religijna stwarza jednostce warunki do rozwoju jej podmiotowości?*

Próba wyjaśnienia zagadnienia traktującego o roli protestanckiej edukacji religijnej na Śląsku Cieszyńskim w procesie upodmiotowienia uczniów, kształtującego się w procesie dydaktyczno-wychowawczym, wymagała wprawdzie przywołania pewnych kategorii teoretycznych. **Założenia teoretyczne** Pani Karina ujęła w trzech rozdziałach, które nasyciła teoretyczną refleksją nad zagadnieniem podmiotowości. W pierwszym rozdziale zatytułowanym *Humanistyczne źródła podmiotowości człowieka* Autorka zaprezentowała obecność tej kategorii w ideach i nurtach humanistycznych (od starożytności do współczesności). W rozdziale drugim *Fenomen idei podmiotu i podmiotowości* zawarła syntetyczną analizę literatury przedmiotu pod kątem definiowania podmiotowości człowieka na gruncie psychologii humanistycznej, socjologii i pedagogiki. W kluczowym dla pracy trzecim rozdziale *Koncepcja podmiotowości Charlesa Taylora* Autorka wskazuje na relacje pomiędzy tożsamością a podmiotowością. Sięga więc po teorię, w której kategoria podmiotowości zawiera w sobie pojęcia szczegółowe takie jak: wewnętrzna głębia, indywidualność, autentyczność czy wolność.

Definiowanie człowieka z perspektywy pierwszej osoby jest kluczem do rozumienia jego tożsamości (dyskurs w kilku wymiarach: językowym, aksjologicznym, relacyjnym i ekspresywnym). Wskazana przez Charlesa Taylora *radykalna subiektywność* umożliwia człowiekowi ujście swego wnętrza, a ten wewnętrzny kontekst pojęcia tożsamości wskazuje na to, co jest osobiste i specyficzne dla jednostki. Teoria ta koncentruje uwagę na tożsamości jako integralnym elemencie współczesnej cywilizacji, w której człowiek może być tym, kim chce być ze swoją autonomią i prawem do wolności w pozytywnym tego słowa rozumieniu, czyli decydowaniu o sobie i kierunkach własnej aktywności (uwzględniając działania, które konfrontuje, dzieli, doświadcza i łączy ze wspólnotą). Ramy teoretyczne pracy zakreśla twierdzenie Ch. Taylora, że człowiek jest podmiotem, który odnosi się do swego zsubiektywizowanego własnego *Ja*, własnej natury i swego dobra. A że podmiotowość jest konstruowana częściowo przez autointerpretację, zatem w konsekwencji przywołana została kategoria narracji związanej z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie o ludzką tożsamość: *Kim jest człowiek? Co stanowi o jego tożsamości?* W tle chodzi o refleksyjny namysł nad sobą, nad własną egzystencją. Człowiek stara się nadać sens i treść swemu życiu a poprzez narrację pojmuje samego siebie.

Teoretyczny wywód dokonany przez Autorkę jest bardzo logiczny, w którym spojrzenie na podmiotowość człowieka przez pryzmat pojęć takich jak: podmiot, tożsamość, horyzont aksjologiczny oraz ekspresja z powiązaniem wzajemnym tych kategorii, jest ważne dla recepcji idei projektu badawczego. Kluczowe dla problemu było odwołanie się przez mgr Karinę Gnat do definicji *nowoczesnej duchowości*, rozumianej przez Taylora nie tylko jako religijność z więzią instytucjonalną, ale pojmowaną „*filozoficznie i szeroko jako refleksję nad miejscem człowieka we wszechświecie z jego poczuciem egzystencjalnej orientacji i sensu*” (s.83). Zatem – zdaniem Taylora - poważne traktowanie religii oznacza dla jednostki przyjmowanie jej bardzo osobiście. Jest to zakreślona oś teoretyczna, na której opiera się projekt badawczy, w którym Autorka pokazuje zamiar dotarcia do perspektyw postrzegania przez młodzież samych siebie i wykazania znaczenia protestanckiej edukacji religijnej/biblijnej w kształtowaniu aktywnej podmiotowości jednostek, opartej o silne wartościowanie.

W części teoretycznej jest zawarta syntetyczna i wyczerpująca analiza literatury przedmiotu pod kątem definiowania podmiotowości, kształtowania tożsamości, ukazująca liczne podejścia w tym względzie. Część ta napisana została w sposób komunikatywny, bardzo kompetentnie, w odniesieniu do bogatej literatury, zarówno polskiej jak i zagranicznej (głównie anglojęzycznej). Bogaty spis bibliograficzny zawiera 307 pozycji zwartych i artykułów w

czasopismach naukowych oraz adresów netograficznych. Po lekturze tej części rozprawy oceniam, że Pani Karina swobodnie porusza się w obrębie prezentowanych stanowisk. Dla czytającego jasne były intencje Autorki i cel tak prowadzonej analizy teoretycznej. Przywołana literatura, poczynione analizy i ostateczny kształt tej części wskazują, że kluczowy problem tej dysertacji został potraktowany serio i z należytą skrupulatnością. Autorka odwołuje się do „mocnej” literatury przedmiotu jednocześnie szczerze dozuje własne przemyślenia. Dla dobrej recepcji treści pomocne są zwięzłe wprowadzenia i konkluzje zawarte na początek i na koniec każdego z rozdziałów.

Rozdział czwarty poświęcony **założeniom metodologicznym** nie wzbudza żadnych zastrzeżeń. Autorka bardzo rzetelnie przygotowała także tę część dysertacji z prezentacją własnego projektu badawczego. W swojej pracy badawczej podążała przede wszystkim za celem ogólnym, którym było określenie czynników kształtujących podmiotowość ucznia w procesie dydaktyczno-wychowawczym protestanckiej edukacji religijnej/biblijnej. Przedmiotem badania uczyniła charakter tego procesu oraz poczucie podmiotowości ucznia kształtujące się w toku tej edukacji.

Za trafne dla tak określonego celu uznaję przyjęcie paradygmatu interpretatywnego, dzięki któremu Autorka mogła wyjaśnić jakie znaczenie uczniowie nadają edukacyjnej rzeczywistości, jak definiują samych siebie i stworzone sytuacje edukacyjne oraz jakie wizje życia konstruują w wyniku edukacji religijnej/biblijnej. Wykorzystała do tego materiał zebrany w trakcie prowadzenia wywiadów swobodnych, mało ukierunkowanych ale pogłębianych w toku prowadzonych rozmów z młodzieżą. Eksploracje zasadnicze zostały poprzedzone wywiadem pilotażowym z jedną osobą, po czym Autorka zaprosiła do udziału w badaniach 24 uczniów i uczennice, w wieku 15-19 lat, a była to młodzież pochodząca z całego regionu Śląska Cieszyńskiego, uczęszczająca na lekcje religii w różnych szkołach protestanckich.

Dobrze zostało uzasadnione takie właśnie podejście metodologiczne, wiążące problem ze sposobem badania, przykładające wagę do kontekstu i osadzonego w nim konkretnego przypadku, uznające je jako bazę czynników tłumaczących badane zagadnienie. Widoczna jest swoboda poruszania się w zagadnieniach metodologicznych, bardzo dokładnie został zaprezentowany sposób rozwiązania problemów zawartych w pracy.

Na docenienie zasługuje podejście Autorki do osób badanych, rozważanie etycznych dylematów podejmowania rozmów, dotykania bardzo wrażliwych grup i szczególnie delikatnych zagadnień (tożsamości, identyfikacji religijnej, stosunku do Boga). Badaczka

traktuje swoich respondentów jako indywidualności, czym daje wyraz poszanowaniu odrębności immanentnej każdemu bytowi. Cechuje się wysoką etyką, co w szczególności ujawnia się w kontekście wywiadów indywidualnych, podczas których towarzyszy Jej troska o komfort i dobrostan psychiczny rozmówcy. Badania jakich się podjęła przesycane są problemami natury etycznej, bardzo indywidualnej i osobistej a omawianej publicznie. Tutaj kwestią kluczową jest zdobycie zaufania i świadomość tego, że nie można rozmówców zawieść. Autorka ma pełną świadomość, że w relacji z respondentami najważniejsze jest ich podmiotowe traktowanie, zadbanie o to, by im nie szkodzić (widać to w prezentacji materiału empirycznego). Pani mgr Karina Gnat ujawnia się jako nauczyciel etyki i naukowiec posiadający umiejętność budowania atmosfery zaufania, wsparcia i przyjaznej, partnerskiej komunikacji z uczniami/uczennicami.

Rozmowę z badanymi rozpoczynało pytanie o ich doświadczenie związane z lekcjami religii, co w powiązaniu z nimi zapadło w pamięć młodych, rozszerzone następnie o pytanie o znaczenie jakie przydają tejże edukacji w postrzeganiu siebie, innych oraz otaczającego ich świata. Wyłaniające się w trakcie narracji obszary problemowe generowały kolejne pytania badawcze, już o mniejszym stopniu ogólności (osadzone w obszarze definiowania tożsamości, w obszarze wartości szczególnie związanych z edukacją religijną, w obszarze identyfikacji z innymi osobami/grupami głównie aktywizującymi podmiotową sprawczość jednostki oraz w obszarze ekspresji wyrażania swojej tożsamości).

Zebrany materiał został następnie poddany analizie, z wykorzystaniem procedury zaproponowanej przez Krzysztofa Rubachę. Dobrze został rozpisany sposób kodowania rzeczowego (otwartego i selektywnego) oraz kodowania teoretycznego. Czytelnie zaprezentowane są schematy rodzin kodów analitycznych - drzewo kodów nadrzędnych, równorzędnych i podrzędnych utworzonych w programie NVivo, ukazujące powiązania edukacji religijnej/biblijnej z innymi kodami wyłonionymi podczas analizy tekstów wywiadów w perspektywie badanej młodzieży. Całość uczytelnia analiza adekwatności narracyjnej koncepcji tożsamości Charlesa Taylora wraz z zaproponowanym przez niego horyzontem aksjologicznym, w korelacji z utworzonymi wcześniej rodzinami kodów analitycznych.

Do interpretacji Autorka przyjęła podejście idiograficzne, model indukcyjny, analizując pojedyncze przypadki - narracje każdej osoby, w całej jej wyjątkowości. Nacisk został więc położony na wzajemne oddziaływanie czynników, które okazały się w znacznym stopniu swoiste dla badanego przypadku. Mimo występujących cech wspólnych dla dwóch pojedynczych przypadków, bardziej znaczące okazały się jednak występujące między nimi

różnice i te zostały przez Autorkę uwypuklone. Ta część pracy pokazuje, że Pani Karina Gnat posiada dobry warsztat metodologiczny, którym bardzo sprawnie się posługuje.

Najobszerniejszy fragment pracy stanowi **przedstawienie rezultatów eksploracji** a te zostały zamieszczone w trzech ostatnich rozdziałach. Analiza i interpretacja została dokonana zgodnie z przyjętą kategoryzacją. Jeden rozdział zatytułowany *Edukacja religijna/biblijna w perspektywie czasowej badanej młodzieży*, zawiera analizę formalnej edukacji religijnej, przebiegającej na różnych poziomach szkolnych (przedszkolna edukacja religijna, edukacja religijna w wieku szkolnym, lekcje religii w okresie gimnazjalnym oraz podmiotowość uczniów w szkołach ponadpodstawowych) oraz poza placówkami oświatowymi (dom rodzinny, szkołka niedzielna, zespoły muzyczne i śpiewacze, nieformalne spotkania młodzieży, działania prowadzone przez Kościół). Kolejny rozdział zatytułowany: *Kształtowanie tożsamości podmiotu w procesie protestanckiej edukacji religijnej/biblijnej* zawiera, wyłaniające się, na poszczególnych etapach i poziomach edukacji, obszary problemowe posiadające wspólny wzajemnie przenikający się horyzont aksjologiczny, a ich pojawienie się wiązało się z indywidualną językową analizą refleksyjną osób badanych. Ostatni rozdział *Ekspresja – aktywnością sprawczą podmiotów* pokazuje rezultat podmiotowego kształcenia młodzieży wyrażającego się w ekspresji twórczej podmiotów (autokreacja, twórczość wyrazem tożsamości, przekaz Ewangelii wyrazem indywidualnej entelechii).

W tej części dysertacji wyniki badań są bogato ilustrowane wypowiedziami respondentów. Analizę każdego z trzech rozdziałów zamyka odrębne podsumowanie, w którym Autorka poszukuje różnic i podobieństw w indywidualnym rozumieniu świata, ujawniających się w tekstach cytowanych wypowiedzi, ustnych narracjach Jej respondentów. Czyni to z właściwą sobie rzetelnością, skrupulatnością, wrażliwością eksploracyjną i dociekliwością, udzielając satysfakcjonujących odpowiedzi na postawione wcześniej pytania badawcze. Co istotne, w docieraniu do podobieństw, nie traci z oczu wyjątkowości i неповtarzalności jednostki ludzkiej. Tę część pracy oceniam bardzo wysoko, tutaj mgr Karina Gnat daje się poznać jako refleksyjna Badaczka, która z intuicją i profesjonalizmem dostrzega wielowymiarowość i unikatowość ludzkich światów życia, doświadczeń i sposobów postrzegania rzeczywistości edukacyjnej. Jest wrażliwa na słowo, analizuje je ze świadomością wielości kontekstów i perspektyw znamienych dla każdej badanej osoby.

Na **zakończenie** mgr Karina Gnat dokonała również wartościowego podsumowania. Z jednakowo dużym uznaniem oceniam to zakończenie, wnioski odnosi do teorii, by dobrze przyjrzeć się uzyskanym, w toku własnych eksploracji, wynikom. Widać, że w podsumowaniu

eksploracji, interpretując dane uzyskane w badaniach, Autorka odwołuje się do wiedzy, ale także do swojej intuicji badawczej, czyni to z wyczuciem. Badania w tego typu środowisku wymagają określonych kompetencji, trudno bowiem badać procesy w przestrzeni międzykulturowej, nie mając własnego doświadczenia rozpoznania realiów działania, rozkodowywania uwarunkowań społecznych, zwłaszcza z pozycji nauczyciela, znającego z autopsji materię badaną. A to właśnie dzięki własnemu doświadczeniu w praktyce edukacyjnej, tego typu kompetencje mgr Kamila Sabina Gnat posiadała, stąd sprawna narracja w pracy nasycona jest bardzo wyważonymi twierdzeniami, a w podsumowaniu otwiera przed nauką nowe problemy badawcze.

***

Podsumowując: Oddana mi do recenzji praca doktorska stanowi ciekawe studium empiryczne. Mgr Kamila Sabina Gnat wykonała swą pracę starannie, dostarczyła wartościowego poznawczo materiału. Problem rozprawy został tutaj jasno wyłożony i jego brzmienie nie pozostawia wątpliwości. Wywód teoretyczny przedstawiony został klarownie a trafnie przywołane pojęcia zostały przez Autorkę profesjonalnie zoperacjonalizowane. Rozdziały te nasycone są treściami adekwatnie dobranymi do celów, jakie postawiła sobie Doktorantka, a to było konieczne przed przystąpieniem do konstruowania własnego projektu badawczego. Na podkreślenie zasługuje dobre rozłożenie akcentów przy połączeniu kolejnych wątków, które doprowadzają czytelnika do konkluzji i pytań o miejsce edukacji religijnej w procesie kształtowania tożsamości z uwzględnieniem podmiotowości ucznia. Rozdziały empiryczne są bogato „okraszone” cytatami z prowadzonych przez badanych narracji. Zawartych jest w nich wiele informacji o dużej wartości dla oceny i projektowania procesu dydaktyczno-wychowawczego, szanującego podmiotowość uczniów poddanych procesowi edukacji. W rozdziałach prezentujących materiał empiryczny Badaczka wykazała wysokie kompetencje w zakresie analizy licznych i różnorodnych danych jakościowych uzyskanych w toku działań eksploracyjnych. Mamy w pracy klarowną prezentację wyników badań oraz odautorską ich interpretację.

Autorka uzyskała bardzo ciekawy materiał empiryczny, na podstawie którego formułuje wnioski praktyczne z badań, które mogą posłużyć organizatorem procesu dydaktyczno-wychowawczego współczesnej protestanckiej edukacji religijnej/biblijnej oraz poczuciu podmiotowości ucznia poddanego temu procesowi. Wykazała jakie są doświadczenia uczniów związane z edukacją religijną, oraz jakie jest jej znaczenie w postrzeganiu przez nich siebie jako podmiotu. Pracę oceniam bardzo wysoko, głównie z uwagi na wartość tej wyrazistej, interesującej koncepcji teoretycznej osadzonej w propozycji Charlesa Taylora rozumienia

podmiotowości oraz przeprowadzonego badania empirycznego, ukazującego kondycję podmiotu obecną w praktyce protestanckiej edukacji religijnej na Śląsku Cieszyńskim. Kluczowe jest zadane przez mgr Karinę Gnat pytanie o to, czy współczesna pedagogia religijna stwarza jednostce warunki do rozwoju jej podmiotowości?

***

W świetle zawartych w mojej recenzji wypowiedzi konkluzja finalna może być tylko jedna: wszak nie ma w niej uwag negatywnie oceniających. Dysertacja doktorska Pani Kariny Gnat stanowi oryginalny i wartościowy głos w dyskursie o edukacji religijnej/biblijnej. Podjęty przez Nią problem jest ważny dla rozwoju młodych ludzi, ich tożsamości i podmiotowości. Doktorantka erudycyjnie wykorzystała literaturę przedmiotu, dyskurs naukowy poprowadziła prawidłowo pod względem merytorycznym. Badania empiryczne zaprojektowała i zrealizowała w sposób poprawny. Również zawarte w rozprawie analizy, interpretacje i wyartykułowane wnioski z badań świadczą o Jej wysokiej świadomości i dojrzałości badawczej. Autorka postawiła przed sobą złożone i bardzo ambitne zadanie i dobrze się z niego wywiązała. Pokazuje w pracy, że posiada bardzo dobrą orientację w problematyce, jawi się jako refleksyjny praktyk, gruntownie przygotowany do prowadzenia badania jakościowego.

Podsumowując całość potwierdzam, iż szczególną wartość dysertacji upatruję w trzech elementach: **po pierwsze**, wzbogaca ona stan aktualnej wiedzy o procesie protestanckiej edukacji religijnej, o jej roli w kształtowaniu młodych ludzi, **po drugie**, dostarcza badaczom wielu cennych inspiracji do dalszych studiów nad edukacją religijną, i to niezależnie jakiej religii dotyczy, **po trzecie**, praca odpowiada na potrzeby praktyki pedagogiczno-dydaktycznej, w najlepszym sensie tego słowa i ku takiej właśnie praktyce zmierza. Chodzi o oddanie głosu samym uczniom, którzy mają swoje refleksje dotyczące rozwiązań uwzględniających ich samodzielne dochodzenie do znaczeń, sensów i wartości. Badania te potwierdzają, że w procesie edukacji religijnej uczniowie odkrywają świat, nabywają o nim wiedzę, ale - jak konstatuje w zakończeniu Doktorantka, to „*nauczyciel staje się osobą towarzyszącą w rozwoju podmiotowości, tożsamości, świata wartości małego i młodego człowieka*” (s.336).

Tutaj można było odwołać się do istniejącej w dyskursie pedagogicznym „*pedagogiki towarzyszenia*”, propagowanej przez Zbigniewa Marka, znamienitego przedstawiciela katolickiej pedagogiki religii, definiującego wychowanie z perspektywy idei towarzyszenia. W swoim podejściu reaktywuje podstawowe kategorie pedagogiki humanistycznej. Jego koncepcja jest apologią podmiotowości uczestników wychowania i ich samostanowienia. Tak rozumiana relacja wychowawcza zakłada aktywne uczestnictwo jej aktorów, odrzuca natomiast

wszelkie próby autorytarnego przekazu. W swojej argumentacji Ksiądz Profesor odwołuje się nie tylko do dorobku pedagogiki współczesnej, lecz również wykorzystuje źródła związane z tradycją religijną, a konkretnie ignacjańską (jezuicką). Zaprezentowana przez Niego korelacja idei pedagogicznych jest nie tylko twórcza, lecz również stanowi formę „odczarowania” wychowania religijnego. W swoich badaniach potwierdza postawioną tezę, że wychowanie humanistyczne i wychowanie religijne stanowią podstawę kształcenia ogólnego, wskazuje na znaczenie poznania religijnego w poszukiwaniu przez wychowanka odpowiedzi na egzystencjalne pytania. Podkreśla, że sprzyjają temu nawiązywane przez niego relacje z naturą, otoczeniem, innymi osobami oraz z samą Transcendencją, co wskazuje na znaczenie dla procesów wychowania nie tylko oddziaływań pedagogicznych, psychologicznych czy społecznych, ale także religijnych. Autor wykazuje przy tym, że chrześcijaństwo nie tylko nie ogranicza możliwości rozwoju osoby, ale je ubogaca. Warto zatem w badaniach sięgać do podobnych eksploracji, pokazując uniwersalność pewnych rozwiązań propagowanych w różnych religiach.

Konkluzja: Uwzględniając wszystkie aspekty opiniowanej pracy stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji dysertacja mgr Kariny Sabiny Gnat w pełni odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim określonym w art. 187 Ustawy z dnia 20.lipca *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U.,poz.1668 z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Maria Marta Urlińska, prof. UIK

Kraków, 21.09.2024